

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012– . – Т. 2. – 2012. – 664 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С.В. Ківалова, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченка. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

Анотація

Смирнов М. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. – Стаття.

Проаналізовано кримінологічні й процесуальні підстави розширення числа складів злочинів, провадження за якими здійснюється у формі приватного обвинувачення. Приділено увагу дослідженню правових підстав кримінального переслідування в приватному порядку, особливостям досудового розслідування й судового розгляду у формі приватного обвинувачення. Висловлено пропозиції щодо вдосконалення Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: приватне обвинувачення, приватний обвинувач, прокурор, примирення сторін.

Аннотация

Смирнов М. И. Уголовное производство в форме частного обвинения. – Статья.

Проанализированы криминологические и процессуальные основания расширения числа составов преступлений, производство по которым осуществляется в форме частного обвинения. Уделено внимание исследованию правовых оснований уголовного преследования в частном порядке, особенностям досудебного расследования и судебного рассмотрения в форме частного обвинения. Высказаны предложения по совершенствованию Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: частное обвинение, частный обвинитель, прокурор, примирение сторон.

Summary

Smirnov M. I. Criminal proceedings in the form of private prosecution. – Article.

Criminological and procedural grounds increasing the number of offenses for which the proceeding takes the form of private prosecution are analyzed. The great attention is given research of financially-legal grounds criminal prosecution in a private order, to features of excitation and judicial consideration of this category of criminal cases. Suggestions for the improvement of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: private charge, victim, private accuser, public prosecutor, reconciliation of the parties.

УДК 343.12

І.В. Гловюк

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗИВАЧА ТА ЦИВІЛЬНОГО ВІДПОВІДАЧА

Постановка проблеми. У зв'язку з прийняттям та набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом, який значно оновив кримінально-процесуальний статус усіх суб'єктів кримінального провадження, виникає необхідність у визначенні функціональної спрямованості окремих суб'єктів кримінального провадження на основі нового кримінального процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематику кримінально-процесуальних функцій досліджувати такі вчені, як С.А. Альперт, Д.М. Бєрова, П.С. Елькінд, О.М. Ларін,

В.П. Нажимов, В.Т. Нор, С.Г. Пен, Р.Д. Рахунов, Н.Т. Саханова та деякі інші, однак несуперечливої концепції із цього питання у доктрині немає.

Метою статті є визначення функціональної спрямованості діяльності цивільного позивача та цивільного відповідача.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-процесуальній доктрині є декілька підходів до проблеми визначення кримінально-процесуальних функцій цивільного позивача та цивільного відповідача. Зокрема, це обумовлено деякими законодавчими положеннями. Так, ст. 261 КПК України 1960 р. відносила цивільного позивача до сторони обвинувачення, а цивільного відповідача – до сторони захисту. Аналогічний підхід наявний у Модельному КПК для держав-учасниць СНД та був викладений у проєкті КПК України № 1233. У КПК України 2012 р. цивільний позивач та цивільний відповідач віднесені до учасників кримінального провадження, але вони не віднесені до сторін (п. 25 ст. 3: учасники кримінального провадження – сторони, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятій, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник).

Можна виділити два основні підходи у визначенні функціональної спрямованості діяльності цивільного позивача та цивільного відповідача.

Відповідно до першого діяльність цивільного позивача належить до функції обвинувачення або кримінального переслідування [1, с. 98; 2, с. 31; 3, с. 79; 4, с. 204], а діяльність цивільного відповідача, відповідно, – до функції захисту [5, с. 5; 6, с. 4; 7, с. 165; 8; 9]. Так, наприклад, на думку Н.Т. Саханової та С.Г. Пена, поглинання діяльності з підтримання цивільного позову функцією обвинувачення здійснюється, насамперед, тому, що характер позовних вимог за своєю природою є ідентичним обвинувальній діяльності (кримінальному переслідуванню), і кримінальне переслідування та підтримання позову можуть здійснювати одні й ті самі особи, що свідчить про відсутність в останнього самостійного значення на рівні функції кримінального судочинства, оскільки суміщення функцій чинним законодавством відкидається [4, с. 204]. В.П. Нажимов, заперечуючи ідею прихильників виділення функцій підтримання цивільного позову та захисту від нього, вказав, що з такою думкою можна було б погодитися, якщо б кримінальний суд мав право розглядати та вирішувати цивільні позови, не пов'язані зі злочином. Оскільки кримінально-процесуальне законодавство подібного права не надає, у порядку кримінального судочинства може розглядатися лише позов про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином. Підтримання цивільного позову та захист від цивільного позову в кримінальній справі завжди за своєю сутністю та спрямованістю виступають невід'ємними частинами обвинувачення та захисту. Тому не випадково встановлення характеру та розміру шкоди, завданої злочином, включено до загального предмету доказування в кримінальній справі [3, с. 79].

Відповідно до другого підходу в системі кримінально-процесуальних функцій виділяється, відповідно, функція підтримання цивільного позову та заперечення або захисту від цивільного позову [10, с. 22; 11, с. 55; 12, с. 26; 13, с. 80-81; 14, с. 17].

Як указує П.С. Елькінд, побічні функції знаходять своє вираження у протилежній за своєю безпосередньою спрямованістю діяльності цивільного позивача та цивільного відповідача [15, с. 66]. На думку О.М. Ларіна, використання своїх повноважень особами, які постраждали від злочину, – потерпілим та цивільним позивачем, – для усунення або відшкодування завданої шкоди, а також діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора у цьому ж напрямі у сукупності являють собою особливу процесуальну функцію відстоювання інтересів, порушених злочином [16, с. 46]; він виділяє і функцію заперечення проти цивільного позову [16, с. 55].

Складно погодитися з аргументами на користь позиції про розгляд діяльності цивільного позивача як елементу функції обвинувачення (кримінального переслідування). Дійсно, характер та розмір шкоди, завданої злочином, є елементом предмету доказування в кримінальній справі, і обов'язок доказування покладається на слідчого та прокурора. Однак це не свідчить про те, що «характер позовних вимог за своєю правовою природою ідентичний обвинувальній діяльності (кримінальному переслідуванню)». Цивільним позовом у кримінальному провадженні є вимога фізичної чи юридичної особи, якій завдано шкоду кримінальними правопорушеннями або іншим суспільно небезпечним діянням, її представника, законного представника, прокурора до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, про відшкодування цієї шкоди, що заявлена органам, які здійснюють кримінальне провадження, і вирішується судом у рамках кримінального провадження [17, с. 312].

На відміну від функції кримінального переслідування, метою якої є викриття особи, винної у вчиненні злочину, та забезпечення притягнення її до кримінальної відповідальності, метою пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні є саме забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями. Здебільшого це неможливо без встановлення події кримінального правопорушення, винності обвинуваченого у його вчиненні; у цьому аспекті діяльність із підтримання цивільного позову буде певним чином похідною від діяльності з кримінального переслідування. Але, як вірно вказується в літературі, «процесуальна діяльність в інтересах потерпілого та цивільного позивача на стадії розслідування виникає, розвивається та досягає своїх цілей у ряді випадків незалежно від обвинувачення і не завжди збігається з ним за спрямованістю» [16, с. 54]. Це підтверджується нормами чинного кримінального процесуального законодавства. Так, потерпілого не віднесено повною мірою до сторони обвинувачення: враховуючи, що функція обвинувачення за новим КПК починається з моменту затвердження або складання обвинувального акта прокурором (оскільки, відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування), то, відповідно, потерпілий може реалізувати права сторони лише у судовому провадженні у формі приватного обвинувачення або у разі відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення, якщо

потерпілий погодився підтримувати обвинувачення в суді. Таким чином, якщо потерпілий пред'явив цивільний позов, він реалізує функцію підтримання цивільного позову (будучи при цьому цивільним позивачем), не реалізуючи при цьому функцію обвинувачення.

Крім того, для відшкодування цивільному позивачу шкоди не обов'язкове засудження обвинуваченого – відшкодування шкоди може бути здійснено шляхом добровільного відшкодування з боку підозрюваного, обвинуваченого або цивільного відповідача. Більше того, у випадках, передбачених КК України, це може бути однією з умов звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням із потерпілим, зміною обстановки, тобто сприяти закінченню реалізації функції кримінального переслідування.

Крім того, противниками виділення функції підтримання цивільного позову вказується, що кримінальне переслідування та підтримання позову можуть здійснювати одні й ті самі особи, що свідчить про відсутність у останнього самостійного значення на рівні функції кримінального судочинства, оскільки суміщення функцій чинним законодавством відкидається [4, с. 204]. Навіть з урахуванням того, що цю ідею авторами висловлено на основі кримінального процесуального законодавства Республіки Казахстан, слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство відкидає, безумовно, можливість суміщення основних кримінально-процесуальних функцій – обвинувачення (кримінального переслідування), захисту та вирішення справи. Наприклад, ч. 2 ст. 28 Модельного КПК для держав-учасниць СНД передбачає: кримінальне переслідування, захист та вирішення справи відділені один від одного та здійснюються різними органами та особами. У ч. 2 ст. 15 КПК РФ передбачено аналогічне правило: функції обвинувачення, захисту та вирішення кримінальної справи відділені одна від одної та не можуть бути покладені на один і той самий орган та одну й ту саму посадову особу. Ч. 2 ст. 23 КПК Республіки Казахстан закріплює: кримінальне переслідування, захист та вирішення справи судом відділені один від одного та здійснюються різними органами та посадовими особами. Щодо інших функцій таких правил немає. Слід указати на можливість здійснення суб'єктом декількох функцій. Наприклад, прокурор у кримінальному процесі може здійснювати функцію обвинувачення та функцію прокурорського нагляду. Саме тому подібний аргумент складно визнати коректним.

Що стосується функціональної спрямованості діяльності цивільного відповідача, то для її позначення використовуються термінологічні конструкції «заперечення проти позову» [10, с. 22] та «захист від цивільного позову» [14, с. 17]. Якщо виходити з концепції щодо можливості розглядати захист у кримінальному процесі як загальне поняття захисту та як кримінально-процесуальну функцію захисту, то слід визнати, що діяльність цивільного відповідача щодо заперечення проти позову належить до загального поняття захисту. Поняття «захист у кримінальному процесі» може стосуватися захисту прав і інтересів будь-яких учасників кримінального судочинства й здійснюватися тією чи іншою мірою всіма суб'єктами кримінального процесу [5, с. 4]. Захист у кримінальному процесі – це кримінально-процесуальна діяльність та правовідносини, в яких

реалізуються та забезпечуються права, свободи та законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Загальне поняття захисту в кримінальному процесі включає в себе не тільки кримінально-процесуальну функцію захисту, а й елементи захисту в інших кримінально-процесуальних функціях [18]. Однак у літературі наявні приклади, коли подібна діяльність відноситься не до загального поняття захисту, а включається до структури кримінально-процесуальної функції захисту, яка може бути визначена як така, що являє собою діяльність та правовідносини, спрямовані на оспорювання підозри, що виникла, або пред'явленого обвинувачення, встановлення обставин, що виправдовують підозрюваного або пом'якшують його відповідальність, а також надання підозрюваному та обвинуваченому необхідної правової допомоги з боку захисника [18]. При цьому суб'єктами кримінально-процесуальної функції захисту є підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, щодо якої ведеться провадження із застосування примусових заходів виховного характеру, особа, щодо якої ведеться провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, їхні законні представники та захисники.

На думку М.М. Видрі, функцію захисту в кримінальному процесі варто розглядати не в традиційному її розумінні, не як функцію, що протистоїть обвинуваченню, а ширше: як функцію, що протидіє неправомірним діям стосовно будь-якого учасника процесу і на всіх стадіях судочинства. Завдання захисту полягає в тому, щоб захищати порушені права кожного учасника процесу. Захисту прав потребують не тільки обвинувачені, але й потерпілі від злочину, а також свідки, експерти, поняті й інші особи, права яких були порушені [19, с. 89]. Як уявляється, М.М. Видря надто розширено трактує поняття кримінально-процесуальної функції захисту. Розуміння захисту як діяльності, що протидіє неправомірним діям стосовно будь-якого учасника процесу і на всіх стадіях судочинства, має право на існування, але не як сутність кримінально-процесуальної функції захисту, а як розуміння категорії «захист у кримінальному процесі».

Захист у значенні кримінально-процесуальної функції є діяльністю підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, щодо якої ведеться провадження із застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, їхніх законних представників та захисників, яка спрямована на заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування, виявлення обставин, що виправдовують обвинуваченого (підсудного, засудженого), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання, на охорону особистих та майнових прав, на сприяння застосуванню інституту реабілітації, а також недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Саме для того, щоб запобігти термінологічній плутанині та ототожненню функціональної спрямованості діяльності цивільного відповідача із захистом, відповідну його функцію слід іменувати «заперечення проти цивільного позову».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, кримінально-процесуальною функцією цивільного позивача є підтримання цивільного позову, а цивільного відповідача – заперечення проти цивіль-

ного позову. Ці функції є окремими, самостійними кримінально-процесуальними функціями і не є елементами функцій відповідно кримінального переслідування та захисту, оскільки відрізняються від них своїми завданнями, змістом, суб'єктами здійснення та формами реалізації.

Література

1. Ханов Т.А. Имущественные вопросы в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан : [монография] / Т.А. Ханов. – Караганда, 2008. – 211 с.
2. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951.
3. Нажимов В.П. Об уголовно-процессуальных функциях / В.П. Нажимов // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 73–82.
4. Саханова Н.Т. Отдельные аспекты содержания функции обвинения (гражданский иск) / Саханова Н.Т., Пен С.Г. // Проблемы уголовно-процессуального права : мат-лы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию кафедры уголовного процесса / отв. ред. А. Н. Ахпанов. – Караганда : КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2006. – Вып. 5. – С. 203–206.
5. Маланчук П.М. Функція захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / П.М. Маланчук. – К., 2008. – 19 с.
6. Шнягін О.Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.Г. Шнягін. – Київ, 2010. – 20 с.
7. Даровских С.М. Функция защиты в состязательном уголовном судопроизводстве / С.М. Даровских // Актуальные проблемы права России и стран СНГ-2007 : материалы IX Международной научно-практической конференции (29-30 марта 2007 г.). – Челябинск: Цицеро, 2007. – Ч. III – С. 162–165.
8. Галюкова М.И. Реализация функции защиты в состязательном уголовном процессе : материалы международной научной конференции, посвященной 160-летию годовщине со дня рождения проф. И.Я. Фойницкого, «Стратегии уголовного судопроизводства» (11-12 октября 2007, г. Санкт-Петербург) [Электронный ресурс] / М.И. Галюкова. – Режим доступа : <http://iuaj.net/modules.php?name=Pages&go=page&pid=229>
9. Дмитриева Н.А. Функция защиты в российском уголовном процессе и роль в ней института адвокатуры : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» [Электронный ресурс] / Н.А. Дмитриева. – М., 2006. – Режим доступа : www.vnii-mvd.ru/files/autoreferat_dmitrieva.doc
10. Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса / С.А. Альперт. – Харьков, 1997. – 60 с.
11. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности / Р.Д. Рахунов. – М., 1961. – 278 с.
12. Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. – Минск: Издательство БГУ имени В.И. Ленина, 1970. – 176 с.
13. Морозов В.Н. К вопросу о системе уголовно-процессуальных функций в уголовном судопроизводстве Республики Армения (сравнительно-правовой анализ) / В.Н. Морозов, А.С. Какцян // Юстиция. – 2009. – № 5. – С. 73–83.
14. Антонов И. Процессуальная функция поддержания гражданского иска и защиты от него и ее развитие в ходе досудебного производства по уголовным делам / И. Антонов, Д. Берова, В. Горленко // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 3. – С. 17–21.
15. Элькин П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права / П.С. Элькин. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1963. – 172 с.
16. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 160 с.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
18. Макарова З.В. Защита в российском уголовном процессе: понятие, виды, предмет и пределы [Электронный ресурс] / З.В. Макарова. – Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 217–231. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100067234>
19. Выдря М.М. Функция защиты в советском уголовном процессе / М.М. Выдря // Советское государство и право. – 1978. – № 1. – С. 88–93.

Анотація

Гловук І. В. Кримінально-процесуальні функції цивільного позивача та цивільного відповідача. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню проблеми функціональної спрямованості діяльності цивільного позивача та цивільного відповідача. Проаналізовано основні підходи до визначення кримінально-процесуальних функцій цих суб'єктів. Доведено, що кримінально-процесуальною функцією цивільного позивача є підтримання цивільного позову, а цивільного відповідача – заперечення проти цивільного позову. Ці функції є окремими, самостійними кримінально-процесуальними функціями і не є елементами функцій відповідно кримінального переслідування та захисту.

Ключові слова: кримінально-процесуальна функція, цивільний позивач, цивільний відповідач, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову.

Аннотация

Гловук И. В. Уголовно-процессуальные функции гражданского истца и гражданского ответчика. – Статья.

Статья посвящена исследованию проблемы функциональной направленности деятельности гражданского истца и гражданского ответчика. Проанализированы основные подходы, касающиеся определения уголовно-процессуальных функций этих субъектов. Доказано, что уголовно-процессуальной функцией гражданского истца является поддержание гражданского иска, а гражданского ответчика – возражение против гражданского иска. Эти функции являются отдельными, самостоятельными уголовно-процессуальными функциями и не являются элементами функций соответственно уголовного преследования и защиты.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная функция, гражданский истец, гражданский ответчик, поддержание гражданского иска, возражение против гражданского иска.

Summary

Glovuk I. V. The criminal procedural functions of the civil plaintiff and civil defendant. – Article.

The article deals with the problem of functional focus of the civil plaintiff and civil defendant. Analyzes the main approaches for the determination of the criminal procedural functions of these subjects. It is proved that the criminal procedural function of civil plaintiff is to maintain a civil claim and of civil defendant – an objection to the civil claim. These functions are separate, independent criminal procedural functions, and they are not elements respectively criminal prosecution and defense.

Key words: criminal procedural function, civil plaintiff, civil defendant, maintenance of a civil claim, objection to the civil claim.

УДК 343.131.2

О. Ю. Дидич

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ), що відбулося після тривалої підготовчої роботи в 2012 р., на якісно новому рівні дозволило викласти базові засади кримінального процесу. «Косметичні» та розрізнені зміни, що вносились до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.), не могли сформувати такий фундамент принципів, що слугував би підґрунтям для створення процесу, відповідного вимогам правової держави.

На наше переконання, з огляду на незначний час, що пройшов після прийняття КПКУ, вивчення його фундаментальних засад, систематизація знань і порівняль-